УДК 477(47) (“16–18”)

ЯРОСЛАВ КРАПИВНИЙ

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, м. Київ

ІСТОРИЧНІ ОБРИСИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ СТУДЕНТІВ ЧЕРНІГІВСЬКОГО КОЛЕГІУМУ (1700–1786 РР.)

У статті здійснено історико-педагогічний аналіз розвитку професійних компетенцій студентів Чернігівського колегіуму 1700 –1786 рр., звернено увагу на зміст і структуру формування в учнів педагогічних умінь і навичок, що сприяли підготовці вчителя-майстра.

Ключові слова: *педагогічна майстерність, діяльність-дія, педагогічний досвід, професійні компетенції*

Постановка проблеми. Дослідженню історії Чернігівського колегіуму присвячено чимало праць. Незважаючи на очевидну значимість навчального закладу, його роль розглядалася здебільшого як суто духовного осередку науки й культури, проте мало уваги приділялося власне педагогічному спрямуванню. Такий однобокий підхід до його історії та ігнорування дослідження окремих навчально-виховних аспектів не давали можливості в повній мірі розкрити освітнє значення духовного закладу. Чернігівський Клегіум привертав увагу дослідників починаючи вже з XVIII ст. Перші історичні відомості про колегіум містяться у збірнику «Зерцало од писания Божественного», в якому висвітлюється історія його виникнення [11, с. 7]. Саме Чернігівський колегіум належить до числа перших навчальних закладів, що випускали, можливо, й не досить кваліфікованих педагогів, проте він став однією із провідних духовних шкіл на українських землях. Система підготовки майбутніх учителів, формування в них елементів майстерного володіння словесно-комунікативною дією стала основою підготовки вчительських кадрів у цьому закладі [14, с. 222].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню означених проблем присвячено чимало наукових праць відомих дослідників: О. Травкіної, О. Лавріненка, Л. Посохової та інших. Окремі відомості про розвиток педагогічної майстерності можна знайти в стародруках, виданнях Чернігівських єпархіальних відомостей. Саме в церковній періодиці того часу звертається пильна увага на рівні володіння майбутніми випускниками духовних закладів системою професійних компетенцій для досягнення довершеності дії-взаємодії в роботі з дітьми.

Мета статті – здійснити історико-педагогічний аналіз розвитку викладацької майстерності в духовних закладах Чернігівщини, дослідити специфіку формування високого рівня дії-взаємодії студентів Чернігівського колегіуму.

Виклад основного матеріалу. З третьої чверті XVIII ст. число молодих учнів у Чернігівському колегіумі значно зросло (майже у два рази). Молоді вчителі починали роботу в нижчих класах, а за рік-два залишали колегіум. Інший тип викладача можна умовно назвати «професійний викладач», він з’являється у другій чверті XVIII ст. Такі викладачі працювали у Колегіумі тривалий час, а згодом – учителювали в інших навчальних закладах [7, с. 145]. Для суто педагогічної освіти майбутніх учителів у Чернігівському колегіумі було введено публічні випробування для спудеїв, де вони виявляли свої кращі педагогічні риси, необхідні у подальшій педагогічній діяльності-дії.

Іспити розпочиналися о 9-й годині й тривали впродовж трьох години. Майбутні педагоги повинні були продемонструвати педагогічні здібності, зокрема, володіння:

- елементарними навичками навіювання та переконування;
- внутрішньою та зовнішньою педагогічними техніками;
- мовою як невід’ємним чинником професійної майстерності;
- різного роду позамовними комунікативними засобами для ефективного впливу на почуття учнів.

© Я. Крапивний, 2015

Варто відзначити, що ці іспити ставали власне підготовкою майбутніх педагогів для їхньої подальшої педагогічної діяльності-дії [13, арк. 1]. Випробування витримували не всі. Хто не міг упоратися із завданнями іспиту – повинен був скласти його повторно.

У Чернігівському колегіумі в означений період діяло шість класів: 1-й клас – інфіма, 2-й клас – граматика, 3-й клас – синтаксема, 4-й – піїтика, 5-й – риторика [4]. Інфіма – це нижчий клас духовних семінарій і Академій, у якому вивчалися основи латинської граматики, слов'янської й грецької мов, що, в свою чергу, сприяло розвитку в майбутніх учителів педагогічних здібностей та навичок, які дозволяли перейти до наступного класу. Граматика – предмет, що був покликаний привити учням уміння правильно будувати мовні конструкції та сприяв удосконаленню іміджу педагога. Піїтика, як наука в духовних закладах, сприяла вмінню учнів римувати і складати власні твори. У формуванні педагогічної майстерності випускників велику роль відігравали класи піїтики. Ці курси супроводжувались вправами складання віршів, кантів, елегій латинською і слов'янською мовами. Релігійні й шкільні свята, дні народження покровителів, керівників і вихователів давали можливість учням практикуватися у мистецтві красномовства і віршування.

Саме курс піїтики в Чернігівському колегіумі виконував надзвичайно важливу роль у становленні майбутнього педагога. Дослідники звертають увагу на зв'язок між поетичною теорією, що викладатася в Колегіумі, та ренесансними дидактичними теоріями мистецтва, на важливу роль теорії pietes litterata, тобто освіченого благочестя, в гуманістичній педагогіці [3, с. 107].

Що до курсу риторики, то він займав чільне місце серед усіх навчальних передметів, адже вважалося: риторика має стати завершальним етапом у розвитку творчих комунікативних здібностей студентів, як релігійних, так і майбутніх світських діячів. У трьох граматичних класах, а саме інфімі, граматиці, синтаксимі, учні опановували латинську, слов'янську, грецьку та польську мови. Викладачі колегіуму для кращого опанування учнями латинської та слов'яно-руської мов застосовували спеціально розроблені технології, що заохочували вихованців до вивчення предмета і формували в них окремі елементи майстерності викладання латинської та російської мови у подальшій освітньо-педагогічній діяльності [3, с. 108].

Розвитку педагогічної майстерності випускників Колегіуму сприяли класи поетики, де студенти вивчали теоретичні основи поезії, вчилися правильно складати вірші, їм прищеплювалися вміння аналізувати віршовані тексти, зокрема античних поетів, латиномовні та російськомовні. Курс поетики спонукав майбутніх учителів до використання поетичних образів у процесі викладу навчального матеріалу. Майстерне оволодіння словом, уміння скласти поетичний твір, який би зворушив кожного, хто його слухав – стало невід'ємною традицією у підготовці студентів Чернігівського колегіуму [3, с. 122].

Російська поетика викладалася за «Керівництвом Аполоса», а з латинської мови – за творами Ф. Прокоповича. Крім того, піїти працювали над складанням латинських і російських віршів, беручи приклад з класиків і корифеїв поезії того часу. У класі поезії потрібно було досконало вивчити три або чотири частини латинської граматики, коротко священну історію й прочитати «Книгу о должностях человека» [6, с. 666]. У нижчому граматичному класі після катехізису розпочиналося вивчення латинської та російської граматики, каліграфічного письма, правопису та правил для учнів, які навчалися в Колегіумі [6, с. 667].

До середини 30-х років XVIII ст. весь курс навчання забезпечували перефектом і два вчителі, а після виділення поетики в окремий клас – із середини 30-х років XVIII ст. – у Колегіумі викладали 4 вчителі. У закладі поступово збільшується число предметів, тож збільшувалася й кількість учителів, яка поступово досягла шести осіб. У першій половині XVIII ст. вчителі, як правило, були ченцями. Уже в 20-ті роки XVIII ст. Чернігівський колегіум мав викладачів із власних вихованців [10, с. 44]. Цей факт засвідчує, що заклад прагнув виховати нове покоління освічених людей і забезпечити регіон кваліфікованими педагогічними кадрами. У 1705 р. добудовується будівля при Борисоглібському монастирі, що дозволило відкрити ще три відділення: «риторики», «піїтики» та «діалектики». Філософське ж відділення розпочало діяти набагато пізніше, у 1749 р., а богословське – згідно з указом Св. Синоду –

в 1789 р. [7, с. 6]. В усіх класах поетики, як і в Києво-Могилянській академії, студенти вивчали теоретичні основи поезії, загальні правила складання віршів, їхню класифікацію на жанри. На практичних заняттях вчилися писати поетичні твори латинською, польською мовами, а з 40-х років XVIII століття ще й російською. Саме курс поетики формував основи професіоналізму майбутнього вчителя. Потрібно було навчити учня збуджувати у слухачів позитивні почуття через естетичну гармонію змісту складених віршів [3, с. 122].

У 20-х роках XVIII ст. в Чернігівському колегіумі існувала проблема малочисельності викладацького складу, тому чернігівські архієреї змушені були видавати низку указів про обов'язкове навчання дітей духовенства. Згідно з цими документами, священнослужителі мали навчати своїх дітей вдома і лише потім віддавати їх до Колегіуму, адже до закладу приймали лише тих учнів, які вміли читати й писати [9, с. 112]. Історія та географія, як окремі дисципліни, в Чернігівському колегіумі не викладалися до середини XVIII ст., як і в Київській академії. Виділення цих предметів в окремі навчальні курси відбувалося поступово. Історія в колегіумі вивчалася фрагментарно, в основному як довідковий матеріал для складання промов, віршів, п'єс, як джерело етичних настанов, дидактичних тлумаченнь історичних подій, а також для зібрання різноманітних прикладів для наслідування з метою виховання досконалого оратора [9, с. 120]. Професійному вдосконаленню студентів Колегіуму сприяли викладачі, які здебільшого починали читати лекції в нижчих класах, поступово переходячи до вищих. Підготовка до лекційних занять вимагала багато часу й різнобічних знань викладача, оскільки вихованці повинні були заздалегідь оволодіти науками, що викладались у наступних класах. Крім того, викладачі турбуватись про поведінку своїх студентів і за межами навчального закладу, відвідували їх на квартирах, у бурсі, супроводжували на молебень [13, с. 105]. Курс поетики був покликаний сформувати в учнів гарні манери і прищепити майбутнім учителям почуття патріотизму. М. Закалюжний відзначає: «Поезія – єдина мати і наставниця ерудиції». Практично метою вивчення поетики було набуття вміннь написання віршів, а це, в свою чергу, розвивало уяву та творчі здібності студентів [1, с. 62]. Цей предмет у Чернігівському колегіумі читався від самого початку його заснування. Курс поетики виконував важливу проміжну функцію, а саме вводив учня до стану студентства, знайомив його з першими таємницями риторики. Кожний курс поетики, зокрема, мав розділи в яких викладалися питання теорії красномовства, а курс риторики мав на меті навчити поетичному стилю [5, с. 15]. Латиномовні курси поетики і риторики торкалися не лише суто мистецьких, але й філософсько-історичних та педагогічних проблем.

У Колегіумі із середини XVIII ст. навчалися переважно діти багатих міщан і козацької старшини. Про популярність закладу свідчать ті факти, що в 30-х роках XVIII століття тут здобували освіту вихідці з Польщі, діти з духовних та світських станів, навіть був один угорець. Цим підтверджується слава Колегіуму за межами Чернігівщини. Найпопулярнішим курсом у Чернігівському колегіумі була риторика. Як навчальний курс, вона була покликана навчити студентів основам красномовства, комунікативної культури мовлення та використання мовних норм у процесі спілкування [3, с. 123]. Риторичні традиції, що склалися в колегіумі, спонукали студентів ретельно працювати над умінням складати та проголошувати панегіричні, похвальні, вітальні, судові та інші проповіді й промови та вести листування. Кожен викладач готував власноруч написані лекції, які диктувалися студентам. Більшість дослідників історії Чернігівської духовної школи середини XVIII ст. зауважують, що курс «Чернігівської риторики» (1708 р.) завершувався викладанням елементів логіки й діалектики. Це робилося для того, аби навчити студентів логічному мисленню та вмінням аргументувати свої твердження й переконання [3, с. 123].

Висновки. Турбота про підготовку майбутнього вчителя у Чернігівському колегіумі була спрямована не тільки на освіченість, а й на виховання моральних якостей, що обов'язково знадобляться в подальшій педагогічній роботі. Основним завданням учителів тут було навчити своїх підопічних не лише писати та читати, а й розвинути у них педагогічні навички, необхідні для подальшої вчительської праці. Важливими рисами вчителя-майстра у Чернігівському колегіумі виступали: урівноваженість; терплячість; увічливість; тактовність; життєрадісність; веселість; простота й щедрість; приємність та лагідність [8, с. 572]. Випускники Чернігівського колегіуму не лише продовжували навчання у вищих закладах освіти України, Росії та Західної

Європи, примножуючи славу і традиції Alma mater, а й, маючи непогану теоретичну і культурологічну підготовку, ставали видатними діячами освітньої галузі. Недаремно голова комісії із заснування народних училищ Росії П. Завадовський у 1789 р. повідомляв: «Поміж усіх присланих на посади вчителів у комісію із заснування училищ у різні часи із різних духовних закладів найкращими особами, найздібнішими і найблагопристойнішими були ті, хто навчався в чернігівській школі» [2, с. 40].

Список використаних джерел

1. Закалюжный М. Н. Русско-украинско-белорусские взаимосвязи в развитии отечественной педагогической мысли XVI–XVIII вв.: дис…канд. пед. наук: 13. 00.01 «Теория и история педагогики» / Мирослав Николаевич Закалюжный. – Ровно, 1986. – 182 с.

2. Лавріненко О. А. З історії становлення і розвитку педагогічної майстерності в освітній та виховній системах Чернігівського колегіуму 1700 – 1776 рр. / О. А. Лавріненко // ПостМетодика. – 2008. – № 4. – С. 35 – 40.

3. Лавріненко О. А. Історія педагогічної майстерності. / О. А. Лавріненко – К: Богданова А. М., 2009. – 328 с.

4. Леус В. От прошлого к настоящему. Черниговский коллегиум // http://guide.cn.ua/ot-proshlogo-k-nastoyas

5. Литвинов В. До питання про ренесансний характер рукописних латиномовних курсів поетики й риторики, читаних у Києво-Могилянській академії та Чернігівському колегіумі / В. Литвинов //Три століття гуманітарної та педагогічної освіти в Чернігові: від колегіуму до університету: збірник матеріалів Ювілейної наук. конф., присвяченої 300-річчю Чернігівського колегіуму і 85-річчю Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. – Чернігів, 2001.

6. Литинский В. Картинки из прошлого Черниговской духовной семинарии // Прибавление к Черниговским єпархіальним известиям – 1896 – № 5 (Ч-неоф.)

7. Посохова Л. Ю. На перехресті культур, традицій епох: православні колегіуми України наприкінці XVII–на початку XIXст. / Л. Ю. Посохова. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. – 399 с.

8. Саблер В. Ю. Чем должен быть учитель в начальной школе, и что требуется от тех, которые призваны подготовлять етих учителей // Прибавление к Черниговским епархиальным известиям. – 1897. – № 16. – С. 570-661.

9. Травкіна О. Про викладання предметів у Чернігівському колегіумі // Сіверянський літопис. - 2000. - № 1. -С.16- 32.

10. Травкіна О. І. Чернігівський колегіум (1700 – 1786) / О. І. Травкіна – Чернігів : ДКП РВВ, 2000. – 120 с.

11. Травкіна О. Чернігівський колегіум / О. Травкіна / Нац. архіт. іст. заповідник «Чернігів стародавній» – Чернігів, 2012. – 237 с.

12. Державний архів у Чернігівській області ДАЧО Ф. Р. сп.1495. оп. 1.

13. Центральний державний історичний архів Ф. 711. Оп.2 сп. 4951

14. Krapuwnyi J. M. The tradition of training of future teacher in religious establishments of Chernihiv Region XVIII–XIX. // Volume 1 Venna 2013.

Стаття надійшла до редакції 06.03.2015 р.

КРАПИВНЫЙ Я.
Институт педагогического образования и образования взрослых НАПН Украины, г. Киев

ИСТОРИЧЕСКИЕ ОЧЕРТАНИЯ РАЗВИТИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА СТУДЕНТОВ ЧЕРНИГОВСКОГО КОЛЛЕГИУМА (1700 – 1786 ГГ.)

В статье осуществлен историко-педагогический анализ развития профессиональных компетенций студентов Черниговского коллегиума 1700-1786 гг. Обращено внимание на содержание и структуру формирования у учащихся педагогических умений и навыков, способствующих подготовке учителя-мастера.

Ключевые слова: *педагогическое мастерство, деятельность-действие, педагогический опыт, профессиональные компетенции.*

KRAPIVNIY Y.
The Institute of pedagogical education and adult education of NAPS of Ukraine, Kyiv

HISTORICAL OUTLINE OF THE DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL SKILLS STUDENTS CHERNIHIV COLLEGIUM (1700 - 1786)

This article provides historical and pedagogical analysis of professional competencies students Chernigov collegium years 1700 -1786., Drawn attention to the content and structure of the educational development of students' skills, contributing to the preparation of teachers master.

Key words: *pedagogical skills, activities, performance, teaching experience, professional competence.*